

Zuzana Stanislavová

Minimálne s rozpakmi

Tvorba pre deti a mládež

v roku 2016 – III.

Literatúry pre deti a mládež, ktorú rok čo rok berieme do rúk váhavo, s rozpakmi alebo aj s istým pohoršením, je v pôvodnej produkcii pravidelne dosť. Takáto tvorba predstavuje odhadom možno dobrú tretinu všetkého, čo bolo v sledovanom časovom intervale vydané. Narastá teda i domáca komercia, úspešne rozširujúc bohatú ponuku tej zahraničnej. Prirodzene, aj v týchto vodách možno nahmatať hodnotové vlnenie.

DIDAKTICKO-INŠTRUKTÍVNA LITERATÚRA – PLUSY A MÍNUSY

Texty s explicitným avízom didakticko-inštruktívneho zamerania (t. j. zveršované alebo do príbehov odeté informácie, pozvania čítať si alebo počítať a pod.) sa objavujú v knižnej ponuke každý rok. Ak tento typ tvorby zaraďujeme do kategórie s diskutabilnou literárnou hodnotou, je to zväčša preto, lebo dominantnosť didaktického aspektu viac alebo menej neutralizuje účinnosť estetickú funkcie. Do kategórie textov ešte akceptovateľnej hod-

noty takýchto publikácií patrí napr. kniha **Lenky Vymazalovej *Netreba sa školy báť*** (Fragment), v ktorej autorka prostredníctvom chlapčenského hrdinu vlastne podáva informácie o tom, s čím všetkým sa dieťa stretáva v škole, alebo zábavná propagácia školy v knihe **Vieru Dobiášovej *Do školičky, do školy kráčať vôbec nebolí***. Didaktické aspekty sleduje aj **Daniela Reichstädterová** v knihách ***Jeden, dva, tri štyri, päť (už viem všetko naspamät)*** a ***Budeme si čítať*** a **Ivana Černáková** v knihe ***Čítajme si spolu*** (všetky Matys). Spravidla ide o tematicky zamerané, komponované súbory básní a krátkych próz, medzi ktorými sa nájdú vtipné, vydarené čísla, ale aj slabšie texty.

Poznávací záber spojený s rytmizáciou sledujú zveršované informácie o Bratislave v knihe **Danuše Dragulovej-Faktorovej *Kam skáču kamzíky*** (Daxe). Autorka v nich potvrdila štandard svojej veršovníckej zručnosti.

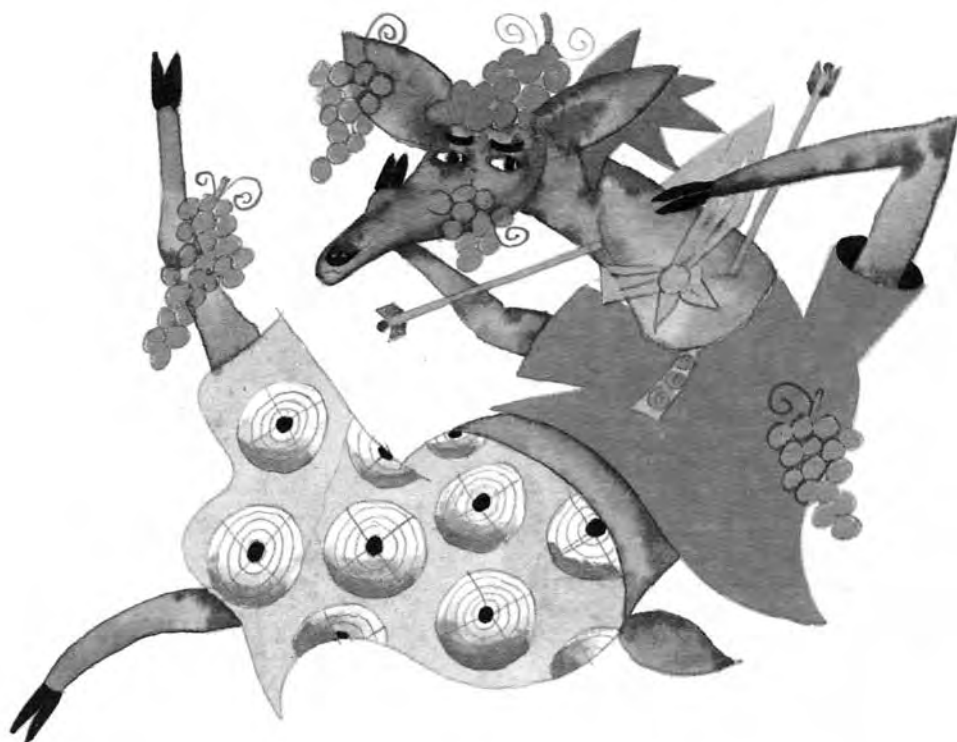
ROZPAKY NAD AUTORSKOU ROZPRÁVKOU

Je príznakové, že k hodnotovo poklesnutej tvorbe každoročne naj-

významnejšie „prispievajú“ texty postavené na fantazijno-rozprávkovej, resp. dobrodružnej fikcii. Bude to zaiste aj pod vplyvom tejto doby, v ktorej akoby sa absolutizovalo antické krédo o „chlebe a hrách“. V literatúre pre deti to znamená predstavu, že si stačí prostoducho vymýšľať, kombinovať, zabávať sa – a dieťa sa automaticky bude baviť tiež. Nuž, realita môže byť celkom iná... Ani v roku 2016 však príbehy „ľahkej cesty k rozprávke“ nechýbali.

Do tohto kontextu patrí próza **Martina Daniša** *O chlapcovi, kto-*

rý hladal vôňu čokolády (Goralinga), ktorá vyšla s podtitulom *Príbeh pre tých, ktorí dokážu uveriť neuveriteľnému...* Namiesto ilustrácií poslužil obrazový materiál (fotografie plyšových postavičiek vyrobených ad hoc). Podľa predhovoru autora predchádzalo knihe úspešné divadelné predstavenie (prvé bolo realizované v detskej nemocnici). Rozprávko-dobrodružný príbeh s dávkou fantázie, ale aj dôvtipu, sa viaže na reáliu vyvolávajúcu pocit lahody (čokoláda). Protagonistom je imaginárna postavička – mužiček

ONDREJ ZIMKA / Ondrej Sliacky: Kohút a líška

z komunity Heurékov (prichádzajú z Vesmíru, aby Zemi odovzdávali magickú silu, ktorou bolo možné meniť svet). Východiskom je teda mystifikácia čitateľa: Heurékovia plnili misie, vývoj ľudstva napredoval. Vlastný príbeh je obrazom putovania posledného Heuréka za vôňou čokolády, aby jej napokon mohol odovzdať magickú silu. Asistujú mu pritom pomocníci i škodcovia, udejú sa premeny, rôzne udalosti, úskoky, nechýba nebezpečenstvo a ohrozenie, napokon však všetko dospeje do šťastného konca a misia je splnená. Zaujímavá je slovtvorba spojená s postavičkami a predmetmi, ktoré súvisia s premenou malých bytostí na čokoládové figúrky. Ako celok je to predovšetkým zábavný, hoci trochu rozvláchny príbeh tlmočiaci silu priateľstva a preferujúci princíp dobra; významovou prvoplánovosťou, sústredením na zábavu a jednoduché hodnoty sa dostáva do príbuzenstva s B. Jobusom. Daniš je však predsa len kultivovanejší a intelektuálne i slovné hračky či vstupy, epizódy, komentáre mu neslúžia na sebaapredvádzanie, ale väčšinou slúžia sujetu a komike charakterov.

Branislav Jobus nenechal na seba zabudnúť ani v roku 2016 a doterajšiu ponuku triviálnej literatúry rozšíril o príbeh *Zvon* (Slovart). Z tohto autora človeka chytá zúfalstvo: každý rok vyprodukuje minimálne jednu knihu pre deti, pričom jeho knihy sú v posledných rokoch dizajnovu spravidla mimoriadne nápadité a pôsobivé, až je človeku ľúto, že vynaliezavý dizajn sprevádza taký chatrný text. Pravda, v posledných rokoch už aspoň na jazykovo-štylistickej úrovni jeho textov cítiť kvalifikovaný podiel redaktora. Tak

ako i predtým, aj v najnovšej knihe sa sem-tam mihne nápad – napr. použiť ako nadpisy kapitol ľudové frazeologizmy (hoci to nie je nič nové pod slnkom). Ale vlastný príbeh aj napriek úsiliu použiť komplikovanejšiu (rámcujúcu) kompozíciu zostáva plochý, prvoplánový, na mnohých miestach poznamenaný autorovou sebaapropagáciou a sebaapredvádzaním, čo vyúsťuje do utáranosti a štylizovanej sentimentality, ktorej autorským zámerom mohol byť (pravdepodobne) ironický príznak, ale v čitateľskej recepcii (celkom určite) pôsobí trápne. V takomto kontexte vyznieva banálne aj vážny životný problém, o ktorom sa hovorí v rámcujúcich častiach príbehov (dievča Rosanka leží v kóme a jej priateľ Radko tvorí príbeh, ktorý pôvodne chcela napísať ona; postupne jej ho rozpráva a takto ju vracia do života). Zvon ako symbol prebudenia (hrdina ho musí odlietať a jeho zvonením prebudiť dievčinu) len zdôrazňuje kaširovanosť Jobusovej tvorivej metódy.

Dana Hlavatá v knihe *Farebné rozprávky* (Fortuna Libri) ponúkla rovný tucet autorských rozprávok určených na dvanásť mesiacov roka. Každému mesiacu viac či menej vydarene pripísala farbu: fialová január, sivá február, hnedá marec, zelená apríl, ružová máj, dúhová jún, modrá júl, žltá august, červená september, oranžová október, čierna november, biela december. Autorkiným deklarovaným zámerom bola snaha stimulovať čítanie s porozumením, kniha má teda didaktické ambície. Ibaže literárne veľmi štandardné, významovo jednoplánové animované rozprávky umožňujú rozvíjať nanajvyšš prvú úroveň porozumenia (k to-

mu smerujú aj úlohy typu: vymenuj, čo malo takú alebo onakú farbu), v ojedinelých prípadoch druhú úroveň (napr. v súvislosti s miešaním farieb). Snaha o farebné zladenie zvieracieho protagonistu s farbou rozprávky zasa na pozadí rozprávok, kde to logicky sedí, niekedy smeruje k nechcenej absurdite (modrá jašterica so žltou hlavou).

Vyslovenou trivialitou sú príbehy **Branislavy Horskej *Ťuki a jeho dobrodružstvá*** (Slovenská produkčná, a.s.), v ktorých je animovaná rozprávka zneužitá na poskytnutie celkom všedných informácií o živote zvierat na dvore (o ich užitočnosti), v ZOO, v cirkuse. Protagonistom, prostredníctvom ktorého sa informácie podávajú, je novorodený kohútik. Ten sa v sprievode papagája vydá na putovanie, aby rozlúštil otázku, ako by mohol byť užitočný svojmu gazdovi. Text sa hemží rozličnými banalitami (kohútik napr. ovláda mobil), rozprávanie je veľmi stereotypné, ploché a vyúsťuje do triviálneho poznania, že mláďatá musia najskôr dospieť, až potom budú užitočné.

V desiatich rozprávkových príbehoch **Pavla Janíka *Tretie kráľovstvo*** (Ružomberok, TESFO) sa prepletajú prvky folklórnej tradície a autorské nápady so sklonom k sentimentalite a k priamej didaxii či moralizovaniu („...*Len pravá láska nehladá na krásu, ani na majetky*“, s. 38; „*A čo vy, deti, ste dobré a poslušné?*“, s. 24; „*Preto aj vy vždy všetko robte s láskou, lebo len vďaka nej, my ľudia, dokážeme vytvoriť niečo krásne a večné*“, s. 81). Vznikla tak kniha, bez ktorej by sa slovenská literatúra pre deti celkom dobre zaobišla.

Komerčné spracovanie témy a su-

jetová sentimentalita nie vzdialená pseudoromantickej literatúre 19. storočia charakterizuje rozprávkovú knihu **Radoslavy Kabaňovej *Hilda a začarovaná krajina*** (KO a KA Bratislava). O spomínanej filiácii svedčí už charakteristika protagonistky Hildy: „*Milé čiernovlasé dievčaťko, vždy čisto a slušne upravené s krásnymi zelenými očami a obrovskými hustými mihalnicami*“ (s. 7). S pseudoromantickým typom literatúry korešponduje celý sujet; najprv sa načrtne priam idylický rodinný život v „*krásnom veľkom dome s upravenou a pekne vysadenou záhradou, o ktorú sa s láskou starala jej mama*“, (s. 8). Potom dôjde k zauzleniu: obidvaja rodičia odídu na ostrov (mamička pracovne, otec s ňou), k dievčaťu zavolajú príšerne zlú tetu Cecíliu, ktorú Hilda takmer nepoznala, lebo „*bola u nich asi len raz, keď mal otecko narodeniny*“, (s. 8). Divé opice potom rodičov zhodia zo skaly a Hilda zostáva žiť so zlou tetou, ktorá býva ďaleko v horách, je lenivá, všade má špinu, prach, pleseň, záhrada je zanedbaná a pod. Celý príbeh je sústredený na srdcervúce vykreslenie úbohého života hrdinky, na jej pobyt v zázračnej krajine v sprievode čierneho čarodejného kocúra (keď ju teta vyženie), na návrat späť k zlej Cecílii až k šťastnému koncu. Text možno zaradiť k ukážke súčasného slovenského gýča v literatúre pre deti.

Prototyp ukážkovej triviality, akčnej, disneyovského typu (disneyovsky sú ladené aj ilustrácie), napĺňa dielo **Petra S. Milana *Myšiáci v akcii*** (Praha, Pierot). Je to druhý diel zo série príbehov o myšiakoch Matkovi a Adkovi, v tomto prípade o tom, ako sa dostali na policajnú stanicu

a ako sa napokon stali spolu s policajným psom Brokom policajným tímom. Tento typ literatúry charakterizuje významovo vyprázdnené akčné dianie a lacná situačná komika.

ČÍTANIE PRE TÍNEDŽEROV AKO BRAK A GÝČ

Výrazný pokles estetických kvalít neobišiel ani časť spoločenskej prózy. **Svetlana Majchráková**, ktorá už má na konte básnickú zbierku pre deti, historicko-dobrodružný román a rozprávkové knižky, tentoraz v knihe **Prázdniny na tretiu** (Daxe) prišla s prázdninovým príbehom trojice súrodencov (trojčatá – dve sestry a brat). Situovala ho na dedinu a zamerala sa na vytvorenie série detských akcií, ktoré chceli byť vtipné, ale sú niekedy skôr pomerne trápne. Postavy (detí aj dospelých) sú zo psychologického hľadiska modelované povrchno, nepresvedčivo, ich akcie sú zamerané len na efekt. Ako celok je to vlašný, plytký príbeh napísaný bez vyššej miery talentu; dočítame ho a zabudneme.

Inšpiráciu tromi pátračmi a akčnou päťkou (ale aj alúziu na J. Ver-na) možno postrehnúť v prvotine pre deti **Pavla Weissa Tajomný mlyn v Karpatoch** (Slovart). Koncepčne ide o pomerne rozpačitý text: spája postupy interaktívnej publikácie (z takejto ambície vyplývajú úlohy, ktoré autor predkladá čitateľovi), náučnosti (informácie o lesných zvieratách a ekológii), detských prázdninových príbehov a pátracieho románu (signalizujú to už podtituly: *Päť šikovných dievčat zachraňuje svet a vzácneho orla; Boj s nebezpečnými pytlakmi*). Ako dobrodruž-

no-ochranársky príbeh má potrebnú dávku napätia, ale úroveň komerčnej prózy s prvkami brakovej literatúry neprekračuje.

Podobne málo pozitívne sa možno vyjadriť aj o dievčenskom románe **Silvie Demovičovej Leto s Alexandrom** (Verbarium). Román zrejme vznikol v súvislosti s „*Veľkou súťažou Verbaria o pôvodné dielo 2016*“. Narácia je aj v tomto prípade vcelku kultúrna a napätie príbehu má svoje gradovanie. Autorka totiž pracuje s niekoľkonásobným sujetovým tajomstvom: Prečo šestnásťročná protagonistka Táňa a jej matka ušli z pohodlného života v Trnave od otca a manžela? Prečo chlapec Alex, s ktorým sa Táňa zoznámi, nosí na hlave čiapku aj v lete? Čo sa mu vlastne stalo? Čo znamená zakrvavený kabátik, ktorý Táňa našla v skrini u babky, kam sa s mamou uchýlili? Tajomstiev je tu teda dosť, škoda len, že ich rozlúsknutie je málo prekvapujúce, dosť nezodpovedajúce tomu, ako sa spočiatku črtali. Útek z Trnavy sa udial preto, lebo otec si priviedol domov tehotnú milenkú (celá tá scéna je pomerne ťažko uveriteľná); kabátik súvisí s otcovým gestom pri hádke, keď matka chcela od neho odísť k milencovi; Alex prežil haváriu, pri ktorej šoféroval jeho opitý bratranec, ktorý sa pritom zabil. Motivácie utajovania týchto dramatických udalostí, sú pomerne naivné (napr. nevedno, prečo Táňa na otázky, kde je otec, raz tvrdí, že je gay, inokedy, že je vo väzení). Postavy a ich vzťahy sú zjednodušené. Príbeh sa pritom začína pomerne slubne: je v ňom babka, ktorej kvôli cukrovke amputovali nohy, a tak potrebuje starostlivosť. Matka s Táňou prichádzajú teda zároveň aj sta-

rať sa o ňu. Matka (vyštudovaná herečka), dovtedy manželka úspešného primára traumatológie „na plný úväzok“, mestská panička, sa teraz obetavo stará o matku. Dom je starý, Táňa si naň ťažko zvyká, ale vynárajú sa jej útržky spomienok z detstva. Žiaľ, postupne sa príbeh stal typickým reprezentantom triviálneho dievčenského čítania. Je v ňom viditeľná snaha o kontrast medzi bezstarostným životom „zlatej“ mládeže a autentickým životom tých, ktorí nie sú bohatí, ale chýba tomu prirodzenosť a samozrejmnosť (uveriteľnosť) obrazu života. Škoda, že autorka zahodila šancu psychologicky hlbšie spracovať motív somatického postihnutia. Postave telesne postihnutej babky tu totiž v podstate zostala len funkcia asistovať na intenzifikácii tajomnosti (vždy skôr ako stihne vnučke niečo prezradiť, vstúpi do toho ktosi tretí), trochu (málo presvedčivo) trpieť, inak aj tento motív zapadá do celkovej vykonštruovanosti príbehu.

Rok 2016 priniesol v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi viac chlapčenských príbehov. Škoda len, že väčšinou literárne výrazne zaostávajú aspoň za štandardom.

Július Belan prispel do kontextu chlapčenskej prózy hneď dvakrát. V knihe ***Prihraj, Carlos!*** (Slovart) ponúkol životopisný príbeh futbalistu Carlosa Alvaréza. Postava v podstate zosobňuje osudy slávnych futbalistov z rozvojových krajín, ktorí sa vlastnou usilovnosťou, nepoddajnosťou a talentom prepracovali na špičku úspešných. Príbeh, naračne štylizovaný do ja-rozprávania jedenástočného chlapca, je pomerne monotónny, výrazovo nie celkom primeraný veku a sociálnemu sta-

tusu rozprávača: rozprávanie je sofistikovanejšie, ako môže prebiehať u jednoduchého rybárskeho chlapca. Autor sa orientuje najmä na vyjadrenie chlapcovej vášne pre futbal, na proces prekonávania predsudkov a výsmeškov bohatších spoluhráčov (niektorí ním opovrhujú pre biedne pomery, z ktorých vyšiel, niektorí žiarlia na jeho úspechy). Napokon sa mu podarí prepracovať sa až na majstrovstvá sveta klubov a zaslúžiť sa o víťazstvo svojho klubu. Väčšiu časť knihy potom zaberá opis chvíľ počas hry – takmer minútu po minúte sa referuje o tom, čo sa deje. Príbeh môže zaujať chlapcov, môže propagovať futbal, hru fair play a tvrdohlavú cestu za svojím cieľom, z hľadiska literárnej hodnoty má však vážne problémy.

Druhá kniha tohto autora, ***Kto si trúfne na Peťa?*** (Elist), je už ukážkovým príkladom braku. V tomto príbehu ide o žánrovú kontamináciu spoločenskej prózy a dobrodružnej literatúry, resp. fantasy. Čo sa týka problémov, ktoré sú tu tematizované, je v tom šikanovanie (desaťročný chlapec, z nie bohatej rodiny, je pre svoju nešikovnosť šikanovaný spolužiakmi; spolužiačka je zasa ostrakizovaná, pretože pochádza z veľmi bohatej rodiny), plytvanie potravinami aj ekológia (podnikateľ chce vyrúbať park, aby tam postavil najväčšie nákupné centrum na svete). Do rozvinutia príbehu a jeho riešenia vstúpi fantastika (stromy v parku, ktoré protagonistu urobia neviditeľným pred prenasledovateľmi, majú mená a komunikujú, chlapec ich naučí hrať šach) i „supermanovský“ motív – hrdina sa premení na „Perfektmana“ a za dramatických okolností všetky problémy vyrieši. Na-

pokon autor didakticky formuluje päť pokynov, ako sa stať Perfektmanom: nehádzať smeti, triediť odpad, netrápiť zvieratá, ceniť si jedlo, zasaďiť stromček. Rozprávanie v 1. osobe má iba trápne imitujúcu funkciu a slabá jazyková a štylistická úroveň textu (príklad zo s. 94: „Zachránil si ma, Peťo!“ vrhla sa mi okolo pliec. „Ty si Perfektman. Ďakujem ti, že si zachránil našu dcéru!“ vďačne prehovoril Betónový kráľ a na znak vďaky mi podával svoju obrovskú ruku, v ktorej tá moja vyzerala len ako nejaká bábätkovská ruka) len podčiarkuje celkovú subštandardnú literárnu hodnotu príbehu.

Ako priamu výpoveď piataka, takmer jedenástočného chlapca, štylizoval svoj „otcovský“ príbeh člen hudobnej skupiny Polemic **Peter Opet** v próze **Život Adama. Zápis z triedy** (Ikar). Odzrkadľuje sa v nej síce fakt, že autor dobre pozná duševné pochody chlapca, aj jeho výmysly a detské výčiny, v texte je čitateľné aj to, k čomu sa človek ako dospelý priznáva vo vzťahu k synovi (toto je však „prehodené“ do „akože“ chlapcovej výpovede, komentára). Ale textu ako celku chýba akýkoľvek literárny „fortiel“ – autorovi s pravdepodobnosťou (hraničiacou s istotou) aj literárny talent. V priamom rozprávaní nie je organicky integrovaný detský aspekt, ide len o vonkajškovú, na efekt vyrátanú imitáciu detského ranopubescentného rozprávania. Kniha má znaky brakovej literatúry – adjustážou (brožovaná), jazykovou chatrnosťou, stereotypnosťou literárneho hrdinu, neprirodzeným humorom.

ZÁVER

Z bohatej skupiny kníh pre deti a mládež roka 2016, ktoré sa hodnotovo pohybujú tesne alebo aj hlboko pod štandardom, sme vybrali len niekoľko takých, v ktorých sa (väčšinou) predsa len mihne aspoň zrnko niečoho, čo je z literárneho hľadiska zaujímavé. Väčšinou ide o nápaditý dizajn, zaujímavý, absentujúci či aktuálny motív (napr. šikana, ľudské postihnutie, environmentalistika, šport), alebo žáner nedostatkový v pôvodnej tvorbe (dobrodružný román). Vo väčšine prípadov (najmä v rozprávkovej tvorbe a v príbehoch s detským hrdinom) to neboli knihy, ktoré by sme zaradili k dobrému čítaniu pre deti či mladých. Konštatujeme to napriek tomu (alebo práve preto), že reklamné anotácie, s ktorými sa bežný čitateľ a rodič stretne na internete, každú knihu propagujú ako učinенý skvost. Z toho môže byť človeku smutno, lebo takáto komerčná reklama nahráva komerčným vydavateľom a autorom-grafomanom. Analýza časti komerčnej či brakovej tvorby potvrdila fakt, že niektoré motívické kontexty sú pre ňu invariantné už od 19. storočia (napr. funkcia človeka s akýmkoľvek typom postihnutia alebo inakosti ako intenzifikačného faktora lacného sentimentu).

Poznámka: Text je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu APVV-15-0071 *Človek s hendikepom v literatúre pre deti a mládež*.